

**Eduard Valentí i Fiol, record'un humanista
i la seva obra** (*Revista de Catalunya* 76, 1993)

Pedro L. Cano Alonso – UAB

Eduard Valentí i Fiol va morir a Barcelona el dia 28 de febrer de 1971, a seixanta-un anys, amb el temps just de fer néixer dues darreres obres d'un caire ben diferent: la seva tesi doctoral, culminació última, al vell estil ja perdut, de la seva saviesa: i l'especialitat de clàssiques de la Universitat Autònoma –segona universitat autònoma per a ell, que va ensenyar a la primera- de Barcelona. Va ser estimat i admirat pels qui el conegueren. Deixà una obra important i és aquesta obra –una panoràmica no gens extensa amb especial afecte a l'obra didàctica- que vull tractar una mica, sense més motiu que haver tingut l'ocasió de repassar-la, més de vint anys després que ell li donà els últims retocs. I avanço que no faré un treball objectiu; ben al contrari, he volgut deixar lliure l'amistat i el respecte que li vaig professar durant el poc temps que vaig gaudir del privilegi de col·laborar-hi. Al capdavant, la seva obra queda molt per sobre dels criteris que jo pugui utilitzar per comentar-la.

És només un record; només un bon record.

Havia nascut a Pals el 19 de gener de 1910. Tan bon punt va acabar els seus estudis a la Universitat de Barcelona, el 1932, va accedir com a ajudant de l'Institut de la Generalitat de Catalunya i l'any següent va ser de nou ajudant a la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat Autònoma de Barcelona, on roman fins el 1935 compartint la docència amb l'Institut-Escola Ausiàs Marc de Barcelona, d'on va ser, primer, professor encarregat de curs per oposició i, a partir de 1935, també per oposició, catedràtic.

A la mateixa època, a l'any 1934, i novament per oposició, havia guanyat la plaça de professor encarregat de curs a la UAB, on romandria fins el 1939. També el 1934 havia aconseguit la plaça de catedràtic a l'institut de segon en-

senyament de Ferrol, la qual li va pertànyer fins el 1941. Ho va ser després de Santiago el 1941-1942; de Castelló de la Plana el 1942-1944; de Reus entre 1944 i 1961; i de l'Institut Balmes de Barcelona des de 1961 fins a 1971.

Al llarg de la seva carrera, va assumir càrrecs i funcions ben variades: ponent a la *Universidad Menéndez y Pelayo*, als cursos de formació del professorat, de Santander el 1949; membre del comitè de redacció d' *Estudios Clásicos*, entre 1958 i 1961; encarregat de curs a la Facultat de Filosofia y Lletres de la Universidad de Barcelona, del 1964 al 1966; tutor de l' *Escuela de Formación del Profesorado de Enseñanza Media*, del 1963 al 1968; membre de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, entre 1963 i 1971; membre electe de l'Acadèmia de Bones Lletres. L'any 1968, Valentí i Fiol tornà a la seva Universitat Autònoma, a la nova, i hi posà la primera llavor d'estudis clàssics.

Va ser un filòleg, un humanista i un mestre. El seus treballs es mogueren en aquest marc, sense mostrar-se sempre fàcils de classificar. Probablement tot el que ell va fer participa d'aquestes tres característiques.

Va ser traductor distingit de català i de castellà, tant d'edicions fetes o revisades per ell mateix, como de versions destinades a l'escola. El seus gustos personals semblen inclinar-se per la prosa dialèctica i filosòfica, como ara *Dels deures*, *Tusculanes* o la col·laboració que va aportar al *Brutus*, totes per a la Bernat Metge. Va fer diverses aproximacions al *De rerum natura* de Lucreci; i també l'edició i la traducció al castellà de *Medea* i de *Fedra*.

Respecte a *Dels deures*, Valentí ens diu que "és precisament la seva posició marginal en la filosofia, que fa Ciceró interessant i que fa de la seva obra un document magnífic". "La seva obra és la d'un home que *utilitza* la filosofia. La filosofia li forneix com a auxiliar de la seva activitat una sèrie de elements insubstituïbles que en va cercaria en cap altra banda: entrenament de les seves facultats dialèctiques i

d'anàlisi, un ideal humà, principis per a les seves accions.” (I, p.V).

Aquesta interpretació personal que fa de l'obra de Ciceró s'acosta al seu propi pensament partidari de criteris ètics objectius, però trobats i assumits per la pròpia reflexió. Tanmateix, Valentí deixa anar —qui podria saber si voluntàriament?— un xic d'escepticisme quan, després d'explicar que Ciceró havia dedicat l'obra al seu fill per donar-li criteris de comportament, cita un testimoni de Sèneca que el presenta com un “*homo qui nihil ex paterno ingenio habuit praeter urbanitatem*” (I, p. IV: Sen., *Suasor.*, 7, 13). I s'acosta més encara a la intimitat de l'orador quan diu: “Però, tot i això, qui podria mai mesurar la violència immensa que Ciceró va haver-se de fer fins al darrer moment, sol·licitat d'una banda per la consciència del seu deure envers la república, i d'altra per la necessitat que sentia de repòs i pel desig imperiós d'evadir-se finalment d'unes lluites que l'havien turmentat tota la vida?”

Val a dir, aquesta equilibrada dosi de pensament reflexiu, pragmatisme i escepticisme, és de Ciceró o del mateix Valentí? No hi ha resposta, però es possible que els filòlegs —malgrat que l'objectivitat és la seva feina— projectin sovint sobre el escriptors que publiquen una bona part de si mateixos. El cas és que Eduart Valentí i Fiol va afrontar aquesta dicotomia i va patir la intolerància per les seves idees. Però parlem de la seva obra.

En *Les tusculanes* sembla conèixer, i comprendre, el caràcter de Ciceró: “Precisament és en aquest balanceig entre un escepticisme teòric i un dogmatisme pràctic que radica l'originalitar pròpia de Ciceró [...]. Però la veritat és que tan aviat s'inclina cap a l'ètica més rigorosa quan el posseeix el pensament de l'excel·lència de la virtut, com s'acosta a la més temperada, quan considera la seva pròpia feblesa i la de la humanitat en general.” (I. XIII).

Pel que fa al *De rerum natura*, l'edició és especialment acurada, i el seu pròleg, minuciós, sobretot en l'aspec-

te biogràfic i en la reconstrucció del text. És una obra impecable, un xic més freda que les seves reflexions sobre Ciceró. Malgrat tot, sorgeix l'apropament a l'autor. El moment de comprensió en què deixa per un moment el microscopi, ja que ha trobat l'ésser humà: *"En cambio a ningún lector del poema se le hará difícil imaginar a Lucrecio como un espíritu emocionalmente desequilibrado, obseso, mal ajustado con su mundo [...] De las páginas del De rerum natura surge la imagen de un hombre violento en sus emociones y en sus creencias, de una vehemencia que choca extrañamente con la dulzura y serenidad del credo epicúreo; un alma atormentada que pugna no tanto para convencer a los demás, como para salvarse a sí misma..."* (I, 26. Col. Erasmo).

De fet, en la primera aproximació, més didàctica, que havia fet a Lucreci, ja l'havia definit: *"Que a esta pasión especulativa se uniera una maravillosa intensidad de sentimiento, y que la conjunción de las dos fuera precisamente lo que le dará su personalidad inconfundible, de esto no era precisa que Lucrecio fuera consciente."* (p. 42. 1949).

En la dicotomia entre el filòleg i el mestre, en la segona funció, Valentí deixava anar les convencions i deia, entre dades i bibliografies, allò que l'autor feia sentir al lector. Sabia trobar la contradicció humana sota l'obra del autors. Ho va veure –deia– en Lucreci i Ciceró. Però també en Cèsar: *"[...] el carácter de César había sufrido un cambio significativo. Tantos años de lucha le habían proporcionado una amarga experiencia de los hombres; en el último período de su vida la tendencia que en él parece predominar es el desprecio; sus mismos actos de clemencia están impregnados de este sentimiento [...]"* (Guerra Civil. Libro primero, p. 33).

El rigor de les seves edicions comentades i traduïdes va ser compatible per a ell amb el sentit pedagògic de les versions amb notes, vocabularis o traducció interlineal per a aplicacions escolars. En aquest sentit, fou la prosa enèrgica dels *Discursos contra Catilina* de Ciceró l'obra més popular

que va posar a l'abast del jovent. I es que en les seves edicions i traduccions treballava amb la mateixa naturalitat per als erudits que per al futurs llatinistes, sense trair el seu rigor. Fruit de la seva col·laboració amb l'Editorial Bosch, diverses generacions de batxillers van seguir a classe el seus –sobretot el seus– llibrets, aquests llibrets de color de rosa que eren populars, quan el llatí podia encara tenir alguna popularitat.

La seva vocació didàctica es manifesta en nombrosos llibres de text, que comparteixen un sentit de la mesura, de l'equilibri entre contingut i objectius, que fan de molts d'ells autèntics *best sellers* d'una especialitat impossible.

La *Sintaxis latina* és un cas inaudit en la difusió de llibres fets per llatinistes o per a llatinistes. La primera edició data de 1945; la darrera, de fa ben poc i fa el número 17. No sé si n'hi ha de rècord de sintaxis llatines al *Guinness*, però no fóra fàcil disputar-l'hi. Ell la va escriure per al batxillerat, segons diu al pròleg de 1945: "*En la presente edición nos proponemos ofrecer una exposición del sistema sintáctico de la lengua latina, lo bastante sencilla para ser asimilada por los estudiantes de enseñanza media.*" Ben cert és que la va escriure per a ser entesa per tothom, però va posar una quantitat d'informació que la va fer útil per a moltes generacions d'opositors a professor d'institut. La *Sintaxis* de Valentí té la capacitat de mostrar a tothom allò que hi cerca. És també l'obra de capçalera més freqüent entre els professors i els estudiants. Jo mateix en vaig fer una reelaboració a la llum del darrer estructuralisme (Curial 1979, 1987 i 1992). Hom va afegir exemples nous citats i es van reordenar algunes qüestions per posar el llibre al dia i per acostar-la a l'autèntic marc universitari que mereix. Bé, no cal parlar que m'estimo aquesta reelaboració, però la veritat és que el llibre del mestre no ha parat de fer edicions any darrere any, mentra que la versió moderna només n'ha fetes tres. Cal dir –malgrat que fóra millor de fer-ho entre línies– que la *Sintaxis latina* té una altra característica no menys curiosa: ser un llibre inconfés,

atès que molta gent el consulta, però en prefereix citar altres de més voluminosos, germans grans de la *Sintaxis latina*. Sobre la fèrria autoritat dels grans manuals, la *Sintaxis latina* de Valentí i Fiol ostenta una envejable *auctoritas*, que no ve de l'erudició germànica, que mai no va faltar a l'autor, sinó de la modèstia, la claredat i la precisió que va imposar a la seva obra.

Roma Aeterna (1958) és un exemple de com Valentí es manifesta a través de les seves obres menors. És una antologia feta per a l'antic 6è. De batxillerat. Els alumnes havien fet llatí des de segon i això convertia el sisè en un quart curs de llatí. Els alumnes eren formats —em temo que encara ho són— amb mètodes gramaticalistes que retardaven la velocitat en la traducció, i el famós examen de grau, com a prova d'allò que s'esperava dels alumnes, posava exercicis de textos manipulats amb no gens de contingut, però, això sí, amb dues o tres *dificultats* —un ablatiu absolut, un *cum* historic, un infinitiu “no concertat”— tòpiques. Pocs autors podien ser tractats. Tanmateix, el llibre presenta signes de l'estil de l'autor, en la selecció dels textos i en el caire del comentari, i també un sentit pragmàtic que aconsegueix la millor proporció en quantitat, qualitat i comentaris de les antologies publicades: un model de brevetat realista i eficaç. Els comentaris són clars i sistemàtics: sintàctics, semàntics, lèxics i de *realia*. Malgrat que no defugen les qüestions gramaticals, s'inclinen decididament per les lèxiques (ja en la *Sintaxis* parla de la importància de les qüestions lèxiques; en això també es va avançar a la seva època), institucionals i descriptives de la narració; val a dir, per la manera de parlar i de viure de la gent. Així, en el text de Cèsar fa comentaris como ara [...] *al terminar un viaje las naves se dejaban en seco en la playa, como hacen nuestros pescadores mediterráneos...*” (p. 6. nota a I), on es veu la naturalitat a mostrar la continuïtat de civilització entre Roma i el present. Això és una constant en la seva obra didàctica.

En les seves notes es destaca una certa presència discreta i subtil, como devia ser el mestre, de lectures entre línies, que distingeix els intel·lectuals de l'època. Els seus comentaris a la conquesta de Britània per Juli Cèsar –rics en descripcions marineres i logístiques– deixen anar observacions personals que descriuen la psicologia d'un tirà qual-sevol. Vegem-ne algunes. “*César poseía como nadie el arte de captarse los ánimos con palabras amables dichas en un momento oportuno*” (p.7, nota a Gall. 5.2) descriu l'encant manipulador del demagog; “*César supo cómo explotar las disensiones internas de los pueblos galos para reducirlos a su voluntad*” (p. 8. n. a 5.3) descriu la capacitat de descobrir i aprofitar les febleses alienes, i critica la falta de cohesió entre els que tenen interessos comuns, com també ho repeteix més endavant (p. 10 n.a. 5. 6; 21, n. a 5. 20); “*a pesar de que la Galia estaba oficialmente sometida, muy pocos de entre sus jefes eran merecedores de la confianza de César*” (p. 9, n. a 5. 5) el descriu com a distant i malfiat; “*se esperaba sacar grandes provechos materiales de la expedición a Britania y un gran número de comerciantes y aventureros se había unido a los expedicionarios en naves fletadas particularmente*” (p. 12 n. a 5. 8) al·ludeix a la seva habilitat per a trobar el suport del capital i la iniciativa privada.

També al text de Ciceró –la primera *Catilinària*– d'aquesta antologia es poden trobar pinzellades ideològiques, com ara “*Cicerón no quería que el senado tomara ninguna medida contra Catilina antes de haber hecho evidente su culpabilidad: hubiera sido anticonstitucional y, por tanto, contrario a las ideas de Cicerón*” (p. 38, n. a 8. 20). El tema de la constitució romana –d'alguna constitució calia parlar– el va tractar anys després de manera monogràfica. En la mateixa línia: “*Cicerón prevé las consecuencias que puede acarrearle su celo en defender la seguridad pública*” (p. 39, n. a 9. 22); o també al·ludeix a la desmitificació dels interessos polítics, “*todos los que esperaban que un cambio de*

gobierno había de favorecer sus intereses, deseaban más o menos abiertamente el éxito de Catilina" (p.43, n. a 12. 30).

Aquestes mínimes excursions, perdudes en les notes didàctiques del seu text, arriben a la mordacitat en els comentaris a Livi (p. 47 i ss.) on destaca, sobretot, l'objectiva precisió històrica de les descripciones geogràfiques i logístiques. Així, la famosa *fides punica* era un tòpic: "*A juicio de los romanos (como es de suponer poco imparciales en esto) [...]*" (p.50. n. a 21.4). Certs actes d'heroïcitat, que la formació *nacional* havia tret de context, els va fer tornar al seu lloc: "*La quema de las riquezas y el suicidio colectivo es un final típico de las ciudades ibéricas, que sucumben después de defenderse hasta la desesperación. Los numantinos ofrecieron el mismo espectáculo a los romanos*" (p. 59, n. a 21. 24); i també amb tarannà desmitificador: "[...] *estas palabras demuestran que ni la ciudad fue del todo arrasada por el incendio, ni los saguntinos pudieron destruir todas sus riquezas; tampoco pudieron morir todos ...*" (p. 60, n. a 21. 15).

Quan passa als textos en vers, esdevé, sobtadament, lacònic i distant. Només en Ovidi, en la tercer *Tristia* sembla un moment continuar un vers quan diu: "*de los muchos amigos que tenía, solo unos pocos acudieron a acompañarle en tan amargo trance*" (p. 91, n.a 1.3.16); i en parlar de la dona que no vol deixar el seu home: "*se rindió*"; "*se dice del soldado que se entrega como prisionero [...] era útil que la esposa permaneciera en Roma, para defender los intereses del desterrado.*" (p. 96, n. a 1.3.88).

Malgrat que no és possible comentar tota la seva obra, val la pena de donar un cop d'ull a un petit article que va publicar el 1950 i que manté tota la seva actualitat⁹²: *La traducción en la metodología del latín*. En aquesta obra es queixa amb moderació dels excessos de gramaticalisme que

⁹² I continua vigent en 2015!

patien –com deia abans- els alumnes de llatí, el quals, després de entre cinc i set anys, encara no havien après de llegir directament un text de Virgili o Ciceró. Vegem un seguit de declaracions que es comenten per si mateixes: “[...] *el alumno [...] se encuentra ante las lenguas muertas en la misma situación que ante una viva [...]*” (p. 30); “[...] *el diccionario [...] es indudable que hasta los cursos más avanzados el alumno no puede utilizarlo...*” p. 33); “[...] *no creo desde luego en la llamada ordenación lógica [...] conviene que el estudiante se habitúe cuanto antes al ritmo de la frase latina.*” (p. 33); “[...] *la retroversión [...] es indiscutible su utilidad [...]*” p. 35). Una bona part dels consells d’aquest article encara s’haurien de portar a terme, si quedessin alumnes de llatí, una llengua morta –probablement assassinada- pels qui més se l’estimen: els professors de la matèria.

El filòleg –malauradament també desaparegut– Antoni Comas va aplegar els articles de Valentí en *Els clàssics i la literatura catalana moderna*. Traduïts al català també els que havien estat fets en castellà originalment, hi són classificats en dos blocs que representen dos temes generals que interessaren el mestre: *Els clàssics i la literatura catalana moderna* (ps. 13-120) i *Literatura i ideologia en temps del modernisme* (ps. 121-240). En el segon bloc, que inclou tres articles, dos de dedicats a Joan Maragall i un a Torras i Bages, avança temes que seran objecte de la seva tesi i queden com a mostra del temps que portava interessat per aquesta investigació. El primer bloc inclou altres treballs sobre Joan Maragall i Carles Riba. En els seus articles, com en les edicions, com en els treballs didàctics, sempre dintre l’habitual meticulositat filològica, torna a reflectir la seva preocupació per l’actitud humana, especialment quan parla de Riba: “Tenim en Riba un gran poeta que, espontàniament i en una mesura superior a qualsevol altre escriptor hispànic (i no excloc els del Segle d’Or), s’ha enfrontat amb l’antiguitat clàssica amb plena consciència del que aixó comportava, i prenent els antics com unes coordenades sobre les quals pogué definir-se ell i la se-

va experiència, tant humana com artística" (1972, p. 85); i també: "[...] començava per restablir i reafirmar la vigència de l'obra com a entitat única i autònoma, i això el feia humanista en el sentit més gran d'aquest terme [...], no semblava que sofrís de l'antinòmia entre la filologia i la poesia..." (*ib.*, p. 81).

Eduard Valentí és també el nom il·lustre que hi ha sota el Jordi Lombard que signa *Aurea dicta. Paraules de l'antiga saviesa*, amb un títol inspirat en Lucreci. L'obra aplega una important col·lecció de dites i proverbis llatins. Hi ha qui diu que la raó d'aquest pseudònim va ser una respota de l'autor al fet que li traguessin una de las dites de la col·lecció, precisament aquella de sant Jeroni que diu: "*Omnis diues aut iniquus est aut heres iniqui*". La realitat és que aquesta dita no consta en l'*Aurea dicta* i sí, per exemple, al *Diccionario de expresiones y frases latinas* de V.J. Herrero (1980).

El primer modernismo literario catalán y sus fundamentos ideológicos és la seva obra pòstuma, la tesi que va escriure, en part, ja greument malalt i que va acabar pocs dies abans de morir. Aquí va demostrar dues coses essencials per a comprendre la seva trajectòria: la voluntat que va acompanyar toda la seva vida, i la vocació de treballar sobre la cultura catalana. Aquesta obra situa el modernisme català en el context del modernisme hispànic, amb una atenció al modernisme religiós i el catolicisme liberal. Parla del nou espiritualisme a Espanya i de les característiques del modernisme religiós. Dóna una atenció especial a Clarín. Passa a referir-se als antecedents polítics i ideològics amb una especial atenció a Balmaes, i a Xavier Llorens i Barba. Després dedica un capítol a la ideologia de la Revolució de Setembre i a Valentí Almirall. "L'Avenç", i la seva repercussió per reflectir una consciència de generació i l'aparició del modernisme, és un altre punt d'atenció; i especialment les èpoques que passà la revista juntament amb els canvis en l'evolució del pensament autonomista, les actituds davant la literatura castellana; l'es-

tudi de l'última època de "L'Avenç" li permet de referir-se a la renovació del teatre i l'entrada d'Ibsen a Barcelona, així com dedicar un espai a Jaume Brossa. Estudia després les postures anti-modernistas, amb Torras i Bages i les idees de religió i estat que representa; la seva visió de la tradició. Ens parla també del Jocs Florals i la maçoneria. Pel que fa al modernisme artístic, trobem referències a l'arquitectura – Gaudí-, a la pintura barcelonina a Madrid, a Joan Llimona i a la crítica d'art de Raimon Casellas. Acaba tractant de la primera síntesi de Santiago Rusiñol, Josep Soler i Miquel i Joan Maragall. La tesi de Valentí es pot resumir amb les seves pròpies paraules: *"Es posible, no sólo distinguir entre modernistas y antimodernistas, sino descubrir y explicar los mediadores que actúan entre ambas posiciones."* Al llarg de l'obra defineix el modernisme como una mena de *progresismo conservador* i explica la paradoxa dient que *"es la actitud que pretende conservar algo (en este caso Catalunya o su cultura) insuflándole modernidad"*. *"Esto implica la existencia de dos extremos, que siempre amenazan confundirse con lo exterior: Maragall escribiendo artículos reaccionarios en El diario, los avencistas radicales predicando doctrinas que parecían perderse en un vago internacionalismo. Pero el tono empleado por unos y los otros no admite confusiones. Ningún tradicionalista podría tomar a Maragall por uno de los suyos, por conservador que fuera el artículo que escribiera, y ningún auténtico revolucionario podía hacerse ilusiones sobre el diletantismo literario o filosófico de un Cortada o un Brossa."*

Potser el millor mestre de llatí és un professor anònim de qualsevol poble, que no ha fet altra cosa que ensenyar els seus deixebles i mai no sabrem res d'ell. Mentrestant, Eduard Valetní i Fiol –humanista i professor- és, si més no, un paradigma ben distingit. Als instituts dels anys quaranta als seixanta, va ser definitivament un luxe: ni més ni menys que un professor que va assumir la seva funció docent com a part de la seva dignitat de filòleg i, coherentment, mai no va

deixar d'investigar i d'oferir els resultats a la comunitat científica. Malgrat la seva predestinació a la universitat, les circumstàncies dificultaren i –en fi– reduïren aquesta activitat a una presència simbòlica, a un principi i a una fi, sense desenvolupament: o, tal vegada, a dos principis: Tanmateix, ni les situacions injutament adverses, ni tan sols la malaltia i una mort prematura, no li van poder impedir que deixés la seva empremta en la història de les universitats catalanes.

Pedro L. Cano Alonso - UAB

Nota final: Les dades biogràfiques que s'esmenten al llarg de l'article, procedeixen del *curriculum* que ell mateix Valentí va deixar redactat. I responen, per ordre d'aparició en l'article, a les referències següents: Marc Tul·li Cicerón, *Dels deures*, text revistat, pròleg i traducció (Fundació BM, 1938-1946), dos volums; *Tusculanes*, text revisat, pròleg i traducció (Barcelona, FBM 1948-1950), tres volums; *Brutus*, amb revisió i traducció de G. Alabart (FBM. 1936-1943). *De rerum natura* de Lucreci el va preparar primer per a Clásicos Labor (Barcelona 1949). Després publicà el llibre primer a "Clásicos Emérita", del CSIC (1948). Donà forma definitiva a la seva visió –en castellà– de Lucreci a *De la Naturaleza*, revisió del text, traducció, introducció i comentari, "Colección Hispánica de Autores Griegos y Latinos", dos vols. (Barcelona 1961); el 1976 va ser reeditada, també en dos volums – a títol d'homenatge – en la col·lecció "Erasmus" de L'Ed Bosch; Sèneca, *Medea y Fedra* (Barcelona, Juan Flors Ed., 1950); Gayo Julio César, *Guerra Civil. Libro Primero* (Barcelona, Bosch, 1947). De la seva col·laboració amb els textos de l'Editorial Bosch en van sortir petites obres mestres de la didàctica de la traducció, que sempre li va interessar, com ara *Guerra Civil* de l'inevitable Cèsar, pròleg, comentari i vocabulari (1941); *Laelius de amicitia*, *id.*, *con traducción interlineal*; i *De la vejez*, *id.*, ambdós de 1947; però que encara circulen probablement per les escoles.

Eduard Valetní i Fiol, *Sintaxi llatina* (Barcelona, Curial 1979, 1987, 1992); *La constitución romana*. "Cuadernos de Orientación Didáctica", (Madrid, 1964); *La traducción en la metodología del latín*, "Estudios Clásicos" I (1950), ps 26-35; *El clàssic i la literatura catalana moderna* (Barcelona, Curial, 1972), *La gènesi del cant espiritual de Maragall*, "Boletín de la Real Academia de Buenas Letras", XXIX, ps. 81-117 (Barcelona 1961-1962); *Joan Maragall modernista y nietzscheano* "Revista de Occidente", 59 (Madrid 1968) pg. 195-222; *El programa*

antimodernista de Torras i Bages, "BRABL", XXXIV (Barcelona 1972), ps. 9-32; *Maragall y los clásicos*, "Actas del Segundo Congreso Español de Estudios Clásicos. Madrid 1961" (Madrid, SEEC, 1964). *Carles Riba, humanista* (en cast.), "Papeles de Son Armadans", LXVIII (novembre de 1961), ps. 191-205; "Carles Riba i la seva traducció de l'Odissea", *Estudis Romànics*, IX, (1961), ps. 127-137: "L'adaptació catalana de l'hexàmetre en Maragall y en les traduccions de l'Odissea de Carles Riba", *Estudis Romànics* XI (1962), ps. 249-264; *Aurea dicta. Paraules de l'antiga saviesa* (Barcelona, FBM, 1960); *Aurea dicta. Dichos y proverbios del Mundo Clásico*, Intr. D'E. Tierno Galván (Madrid, Ed. Crítica, 1987); *El primer modernismo literario catalán y sus fundamentos ideológicos* (Barcelona. Ariel 1973).